

Edebiyat Bakalorya Hazırlık Kitaplarında Klasik Türk Edebiyatı Konularının Ele Alınışı*

Approaches to Classical Turkish Literature Topics in Baccalaureate Preparation Books for Literature

Öz

Fatih TIĞLI**

* Bu makale 14-15 Ekim 2022 tarihlerinde yapılan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (FSMVÜ) tarafından düzenlenen "3. Eğitim Araştırmaları Kongresi-Geçmişten Geleceğe Eğitim (EAK-2022)" başlıklı bilimsel etkinlikte bildiri olarak sunulmuş metnin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye. ftigli@istanbul.edu.tr

ORCID: [0000-0002-6763-1582](https://orcid.org/0000-0002-6763-1582)

ROR ID: ror.org/03a5qrr21

Gönderilme Tarihi / Received Date
07.08.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date
16.10.2025

Yayın Tarihi / Publication Date
21.10.2025

Atıf/Citation: Tıgılı, F., Edebiyat Bakalorya Hazırlık Kitaplarında Klasik Türk Edebiyatı Konularının Ele Alınışı
Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 32, 465-488
doi.org/10.30767/diledcara.1760507

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makaleler CC-BY-NC-ND lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The articles published in our journal are published as open access under the CC-BY-NC-ND license. tded.org.tr | 2025

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Galatasaray Mekteb-i Sultânîsinde *mülâzemet ru'ûsu* adıyla başlatılan lise mezuniyet sınavı daha sonra diğer liselerde de uygulanmaya başlamıştır. Aynı zamanda yükseköğretime yani Darülfünûn'a kayıt yapacak diğer öğrencilerin de bu sınava girmesi kararlaştırılmıştır. *Bakalorya*, *mezuniyet* ve *olgunluk* adlarıyla uzun yıllar devam eden bu sınava hazırlık için çeşitli derslere ait yardımcı kitaplar kaleme alınmıştır. Günümüzdeki sınavlara hazırlık kitaplarının erken örneklerinden olan bu eserler arasında edebiyat dersleri için kaleme alınanlar da mevcuttur: Muvaffak Hüsnü [Benderli] (*Edebiyat Bakalorya Elkitabı*), Yusuf Ziya [Ortaç] (*Edebiyat Bakalorya Kitabı*), Sadeddin Nüzhet Ergun (*Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*), Murad Uraz (*Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası*), Vasfi Mahir Kocatürk (*I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Edebiyat Bakalorya El Kitabı)*) ve M. Sadullah Sander ve M. Kaadir Keçeoğlu (*Lise Son Sınıf Edebiyat Dersleri Özü*). Makalemizde öncelikle bakalorya sınavının içeriği, uygulamaya girmesi ve tarih seyri ele alınacaktır. Edebiyat sınavına hazırlık kitaplarının genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra edebiyatçı, edebiyat tarihçisi ve edebiyat öğretmeni kimliği taşıyan yazarlar tarafından klasik Türk edebiyatı konularının (nazım şekilleri-aruz vezni-söz sanatları) nasıl ve ne şekilde ele alındığı, hangi örneklerin verildiği vb. konular üzerinde durulacaktır. Elde edilen bilgilerden yola çıkarak eserlerin telif edildiği dönem özellikleri de göz önüne alınarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Mülâzemet Ru'ûsu, Bakalorya Sınavı, Olgunluk Sınavı, Klasik Türk Edebiyatı.

Abstract

The baccalaureate examination, introduced in the Ottoman State under the name *mülâzemet ru'ûsu* at Galatasaray Mekteb-i Sultânî, was subsequently adopted by other high schools and became a prerequisite for students seeking admission to institution of higher education, namely *Dar al-fünûn*. In response to this examination system, which has been referred to overtime as the baccalaureate, maturity, or graduate exam, a variety of preparatory books were written across different courses. Among the earliest examples of modern exam preparation literature are those written for Turkish literature courses. Notable among these are: Muvaffak Hüsnü [Benderli] (*Handbook for Literature Baccalaureate*), Yusuf Ziya [Ortaç] (*Book for Literature Baccalaureate*), Sadeddin Nüzhet Ergun (*Essence of Literature and Literary History*), Murad Uraz (*An Overview of Literature and the History of Turkish Literature*), Vasfi Mahir Kocatürk (*Annotated Turkish Texts for High School Grades I, II, III – Literature Baccalaureate Handbook*), and M. Sadullah Sander & M. Kaadir Keçeoğlu (*Summary of Literature Courses for Final-Year High School Students*). This study first outlines the historical background, implementation, and structural features of the baccalaureate examination within the Ottoman-Turkish educational framework. It then proceeds to offer a comprehensive evaluation of examination preparation books for the literature course, with particular emphasis on how and by what means key components of Classical Turkish Literature — such as poetic forms, the 'arûz prosodic system and literary devices — were discussed by the authors of these books, who often served simultaneously as poets, literary historians, and educators. Based on the obtained information, a general evaluation will be made taking into account the characteristics of the periods in which these works were published.

Keywords: Turkish Language and Literature Education, Mülâzemet Ru'ûsu, Baccalaureate Examination, Maturity Exam, Classical Turkish Literature.

Giriş

Üniversiteye giriş sisteminde liselerden mezuniyette olgunluk/bitirme sınavı sistemi eğitim ile ilgili kurumların başındaki yetkili kişiler tarafından dönem dönem kamuoyu ile paylaşılan ama bir türlü adım atılmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Dalfidan, 2011). Aslında bu sınava Türk eğitim tarihi hiç de yabancı değil, 1850’li yıllardan 1950’li yıllara kadar kullanılan bir uygulama ve ilk adı da *mülâzemet ru’ûsudur*. Değişik zamanlarda *bakalorya*, *mezuniyet* ve *olgunluk* sınavı olarak da kullanılmıştır. Günümüzde ise az sayıda okulda (özellikle yabancı ve özel okullarda) *International Baccalaureate (Uluslararası Bakalorya)* adıyla uygulanmaktadır.

Sınavlar, girecek öğrenciler için hatta onu yapacak öğretmenler için de önemli ve dikkate değer bir olaydır. Eğitim sistemimizde geçmişte uzun yıllar uygulanan bakalorya/mezuniyet/olgunluk sınavları da böyle olmuştur. Hem bu sınava girecek ve liseden mezun olarak yükseköğretime devam etmek isteyen öğrenciler hem de yapılacak bu merkezî sınavın sorumluluğunu hisseden öğretmenlerin de hayatlarında bu heyecan, sorumluluk ve meşguliye şahit oluruz. Aşağıda okuyacağımız satırlarda edebiyatımızın önemli isimlerinin öğrencilik ve öğretmenlik yıllarındaki bu sınav telaşını görmekteyiz. Cumhuriyet devrinin önemli şairlerinden biri olan ve uzun yıllar edebiyat öğretmenliği de yapmış olan Behçet Necatigil, 1945 yılında tayin edildiği Kabataş Lisesinde birlikte çalıştığı ve kendisinin de Kastamonu’da ortaokuldan öğretmeni olan Zeki Ömer Defne hakkında yazdığı bir yazıda olgunluk sınavından bahseder:

Defne, o lisede, öğretmenliğin bir adanmışlık ve sorumluluk olduğunu bilen kişilerdendi. Haziran ve eylül dönemi sözlü sınavlarında, öğlen paydosları dışında iskemlesine çivili, her öğrenciyi dikkatle dinleyişini, geçecek ya da daha fazla not verebilmek için öğrenciye soru içinde sorular yöneltişini; sonra o yıllarda *olgunluk sınavları* da vardı, A’dan D’ye kadar son sınıf edebiyat ve fen şubelerinin tepeleme harmanlar yapıp tomar tomar bölüştüğümüz Türkçe-kompozisyon ve edebiyat *olgunluk sınavı* kâğıtlarını, ilerlemiş miyopluktan ötürü kalın camlı gözlüklerini çıkararak, gözlerini kâğıtlara âdeta yapıştırıp yapıştırıp, gene oturduğu yerden hiç kalkmaksızın, hava kararınca kadar sabırla, satır satır okuyuşunu nasıl unuturum?

Sözlü sınavlarda bazan birbirimizin mümeyyizi olurduk, birden yanındakine hayretle ve biraz sitemli bakardı:

- Behçet, daldın gene!
- Demin sorulan o şiirin o beytini öğrenci çıkaramadı, ne güzel açıkladınız, Hocam!
- Katılmıyor musun? (Necatigil, 2016, s. 85)

Cahit Sıtkı Tarancı da öğrenciliği esnasında Galatasaray Lisesinde iken yazdığı 21.2.1931 tarihli mektupta bakalorya sınavı sebebi dolayısıyla yoğun bir çalışma dönemine gireceğini kız kardeşine şu duygularla ifade etmektedir:

İşte böyle Nihalcığım şiirim ömrümün enstantaneleridir. Yarın erkenden mektebe gideceğim... İkinci yoklamalar da başlayacak... *Bakalorya* için hazırlanıyorum. Hele nisan ve mayıs aylarında hiç göz açamayacağım... Burada bayram pek güzel geçti. Acaba orada da havalar güzel gidiyor mu? (Tarancı, 2016b, s. 54)

Galatasaray Lisesinde Cahit Sıtkı ile başlayan arkadaşlığı uzun yıllar devam eden Ziya Osman Saba da liseden mezuniyet için önlerinde büyük bir engel olarak duran bakalorya sınavlarından şu şekilde bahseder:

Cahit'in Galatasaray'da dört yıl taşıdığı bu numarayı artık kendinden sonrakilere bırakacağı gün yaklaşıyordu. Ama daha o yıl, numaralarımızı sahiden bırakıp bırakamayacağımızı kestiremiyorduk. Evet, son sınıfta, fen ve edebiyat (o zaman felsefe derdik) şubeleri olarak ikiye ayrılmıştık ve biz, tabiatıyla edebiyattaydık ama yine o zamanki usule göre, *bakalorya imtihanı* geçirecek mezun olacağımızdan, son üç sınıfın, yani bütün lise derslerinin o her sınıf geçişte unutuluveren derslerden sorumlu tutuluyorduk. Hele, hendesesi, cebri, trigonometrisi ve kozmografyasıyla riya-ziye, karşımıza sıradağlar gibi dikiliyordu. (Tarancı, 2019, s. 21-22)

21 Mayıs 1928 Erenköy tarihli mektubunda Reşat Nuri, Erenköy Kız Lisesinde görev yaptığı yıllarda eşi Hadiye Hanım'a derslerinde eksik bıraktığı konuları bakalorya sınavı öncesinde tamamlama telaşından bahsetmektedir:

Belki gazetelerden okumuşsundur bu seneki *bakalorya imtihanları* çok dehşetli. Edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe ve malumat-ı vataniye tahriri olacak. Edebiyat için daha feci bir şey var. Sualleri Ankara'dan gönderiyorlar. Kapalı zarflar içinde gelen bu sualler imtihandan yarım saat evvel bir heyet huzurunda merasimle açılacak ve talebeye tebliğ edilecek. Bunu umum mektepler talebesinin edebi ve lisanî malumatı hakkında bir fikir edinmek için yapıyorlar. Bütün mekteplere aynı sualler veriliyor. Şu halde bakalorya imtihanlarının bütün dehşeti ve fecaati edebiyat ve Türkçe derslerinin üstüne yıkılmış bulunuyor. Her muallim şimdiye kadar müfredat programında en muvafık gördüğü şeyleri tedris eder, mütebakisini bırakırdı. Bittabi ben de öyle yapıyordum. Suallerden bir ikisi bu okutulmayan bahislere temas edecek olursa biçare çocuklar yandı demektir. Onun için ihmal edilmiş kısımları şimdi alelacele hazırlamaya çalışıyorum. (Güntekin, 2012, s. 32-33)

Son örneğimiz de yine bir öğretmenin satırlarından. Ali İlmî Fanî dostu Rıza Tevfik Bölükbaşı'na yazdığı 4 Temmuz 1935 tarihli mektubunda gecikmesinin sebepleri arasında öğretmenlik yaptığı Antakya Lisesindeki sınavlardan bahseder:

Sevgili, azîz feylesofumuz,

Lisenin umumi imtihanı Haziran haftasında bitti fakat bizim işlerimiz bitmedi. Dört sınıfın tahrirî imtihan evrakını tedkik edip notlarını vermek bir kaç gün sürdü. Bundan sonra *şifahî bakalorya* imtihanı başladı. Arkasından umum iptidâî mekteplerin sertifika, kız mektebinin bröve imtihanları söktü. Hulâsa ayın yirmi beşine kadar uğraştık durduk, şimdi tamamiyle o meşgaleden âzâde kaldık. Bundan dolayı mektubumu geciktirdim, affınızı temenni ederim. (Uçman, 2012, s. 75).

Ülkemizde ilk defa Galatasaray Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi)'nde *mülâzemet ru'ûsu* adıyla başlayan (Özgüven, 1972, s.181-182) bu sınav neticesinde derslerini tamamlayan öğrencilerin liseden mezun olması ve bir üst eğitim seviyesi olan yükseköğretime devam etmesini sağlamaktaydı. Daha sonra bu uygulamanın 1869 yılında yürürlüğe giren *Ma'ârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi* (Kiyohiko, 2022) ile diğer sultanîleri (liseleri) de kapsayacak şekilde genişletilmesiyle bütün liselerde uygulanmaya başladığını görmekteyiz (Hayta, 1995, s. 131-132). Sultanî çeşitlerinden tam devreli sultanîlerin yapısı hakkında bilgi verilirken bakalorya sınavından da şu şekilde bahsedilir:

“Kısm-ı ibtidâî ile birinci ve ikinci devreyi ihtiva eden bu sultanîlerde müddet-i tahsiliye şu suretle ayrılmıştır:

Kısm-ı ibtidâî: 5 sene, birinci devre: 4 sene, ikinci devre: 3 senedir.

Bu suretle tam devreli sultanîlerde müddet-i tahsil (12) seneye bâliğ olmaktadır.

Bu nev⁴ müesseselerimizin gayesi Dârülfünûna, yüksek meslek ihtisas mektep ve müesseselerine talebe hazırlamaktır. Darülfünûna girecek sultanî mezunları (Bakalorya) imtihanına tâbidirler. Fakat Harb-i Umumi'den beri (Bakalorya) imtihanı tatbik olunmamaktadır.” (Türkiye’de Orta Tahsil, 1339 [1923], s. 6). Darülfünûna kayıt yaptırmak isteyen öğrencilerin çeşitliliği ve seviye farklılığı sebebiyle aday öğrenciler için Darülfünûn kendi bakalorya sınavını yapmaya başlamıştır (Dölen, 2008, s. 14). 1923 tarihli Sultanî Mektepleri Talimatnamesi’nin İmtihanlar başlığı altında lise mezuniyet imtihanlarının nasıl ve hangi derslerden yapılacağı belirtilir. Buna göre:

“6- Mezuniyet imtihanı bir tahsil cüzütamını ikmal eden talebeye mahsustur.

7- Mezuniyet imtihanları üç ders zümresinden tahrirî, diğerlerinden şifahi olarak icra edilir.

...

Liselerin mezuniyet imtihanları şu zümrelerden yapılıır.

1; Edebiyat,

2; Tarih ve Coğrafya,

3; Felsefe (Felsefe, Ruhیات ve İçtimaiyat)

4; Tabiiyat (Hayvanat, Nebatat, Arziyat, Teşrih ve Fizyoloji)

5; Fizikî ilimler (Fizik-Kimya)

6; Riyaziyat (Cebir, Hendese, Müsellesat, Mihanik, Kozmoğrafya)

7; Arabî, Farişî,

8; Ecnebi lisanı.” (Yücel, 1994, s. 115).

Bununla birlikte bakalorya sınavı zaman zaman tartışılan varlığı sorgulanan bir sınav da olmuştur. Lüzumu ve lüzumsuzluğu üzerinde durulmuş ve yerine nasıl bir sınav sistemi konacağı da tartışılmıştır (Halil Fikret, 1934).

Yukarıda kısaca tarihten ve uygulamasından bahsettiğimiz bakalorya sınavlarına hazırlanmak için öğrencilere yönelik bazı yardımcı ders kitapları da hazırlanmıştır. Bu kitapların amacı öğrencilere lise eğitimleri sırasında aldıkları bilgileri sınav öncesinde yeniden gözden geçirme imkânı vermesidir. Bu yönüyle bunların bugünkü sınava hazırlık kitaplarının ilk erken örnekleri olduğunu söyleyebiliriz. Sayısal dersler için yazılmış eserlerden örnek vereceksek Naci Tunç, *Kimya Bakaloryası*; H. Fehmi ve M. İzzet, *Bakaloryası Rehberi 1-2 ve Riyaziye Bakaloryası*; M. Emin, *Biyoloji Bakaloryası*; Reşit Süreyya, *Fizik Bakaloryası* ve Mithat Ata, *Kimya Bakaloryası* vb. isimli eserleri söyleyebiliriz. Sözel dersler için de Sadri Ethem, *Tarih Hülâsası*; Ahmet Halit, *Tarih El Kitabı I*; Mustafa Namık, *Felsefe Bakaloryası*; Cemil Sena Ongun, *Filozofi Bakaloryası*; Enver Behnan, *Bakalorya Tarihi* ve Samih Nafiz Tansu, *Tarih Bakaloryası ve Coğrafya Bakaloryası* eserlerini anabiliriz (Remzi Kitabevi Kataloğu, 1940, s. 165-166).

Edebiyat Bakalorya Sınavı Hazırlık Kitapları¹

¹ Eser sıralamasında basım tarihleri esas alınmıştır. Yazımızın tamamında olduğu gibi bu bölümde de incelemeye dâhil edilen kitaplardan yapılan alıntılarda eserlerin imlasi esas alınmış, herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İtalik (eğik) bold (kalın) yazımlar vurgu maksadıyla yazar tarafından yapılmıştır.

Edebiyat dersleri için de bu tarz sınava yardımcı kitaplar hazırlanmıştır. Edebiyatçı, edebiyat tarihçisi ve edebiyat öğretmeni kimliklerini taşıyan yazarların kaleme aldıkları bu kitapların basım yılına göre en eski örnekten en yeni örneğe göre bir sıralama dâhilinde ele alacağız: Muvaffak Hüsnü [Benderli] (*Edebiyat Bakalorya Elkitabı*), Yusuf Ziya [Ortaç] (*Edebiyat Bakalorya Kitabı*), Sadeddin Nüzhet Ergun (*Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*), Murad Uraz (*Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası*), Vasfi Mahir Kocatürk (*I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Edebiyat Bakalorya El Kitabı)*) ve M. Sadullah Sander ve M. Kaadir Keçeoğlu (*Lise Son Sınıf Edebiyat Dersleri Özü*).

Bu kitaplardan üçü (Yusuf Ziya, Muvaffak Hüsnü ve Sadeddin Nüzhet tarafından hazırlananları) daha önce bir makaleye konu olmuştu (Doğan, 2018). Biz bu makaledeki örneklere yeni kitaplar ilave edeceğiz. Öncelikle kitaplar hakkında kısaca üzerinde durduktan sonra klasik Türk edebiyatı konularının (nazım şekilleri-aruz vezni-söz sanatları) nasıl ve ne şekilde ele alındığı, hangi örneklerin verildiği ve yazarlarının değerlendirmeleri üzerinde durulacaktır.

Muvaffak Hüsnü. (1933). *Edebiyat Bakalorya Elkitabı: Lise I. II. III. Hülâsaları*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 148 sayfa.

İkinci baskısı ise “Muvaffak Hüsnü Benderli (1937). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Elkitabı: Garp edebiyatı ilâve edilmiştir, Sınıf ve Olgunluk sınavları için Lise I. II. III.* İstanbul: Ali Toygar: Cümhuriyet Kitaphanesi, 208 sayfa” şeklinde Batı edebiyatı ilavesiyle genişletilmiş şekilde yayımlanmıştır. Her iki baskı arasında küçük farklar mevcuttur. Bu farklılıklar klasik edebiyat konu başlıklarını ele alırken belirtilmiştir.

İstanbul Erkek ve Fevziye Liseleri Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerinden Muvaffak Hüsnü [Benderli] tarafından yazılan bu kitap yayınlanmış ilk edebiyat bakalorya sınavı hazırlık kitabıdır. Kitabın başında yer alan başlıklı kısa girişte yazar kitabı yazılış amacını aşağıdaki şekilde belirtir:

“BİRİKİ SÖZ

Bu kitap, yeniden öğretmekten ziyade, (*hatırlatmak*) için yazıldı. Üç sene, değerli hocalarından bütün bahisleri çok ehemmiyet ve tafsilâta dinliyen talebe, (bakalorya)ya girerken, eski bilgilerinin esaslı hatlarını şöylece hatırlamak ister. Bu elkitabı, o işi görebilirse ne mutlu!.

Muhterem hocalarım Süleyman Şevket, Ali Canip, İsmail Habip, Ağâh Sırrı, İbrahim Necmi, Sadettin Nüzhet, Mustafa Nihat beyefendilerin kıymetli eserlerinden çıkardığım bu hulâsada benim yaptığım kusurların bana bağışlanmasını dilerim.

İstanbul Erkek ve Fevziye

Liselerinde

Türkçe ve Edebiyat Muallimi

MUVAFFAK HÜSNÜ” (Muvaffak Hüsnü, 1933, s.2)

İkinci baskı için yazılan önsöz mahiyetindeki *Biriki Söz* başlıklı girişte “933 de basılan bu kitap az zamanda tükenmişti. Programların değişmesi ihtimali, ikinci basılışını bu güne kadar geri bıraktı. Ve bu arada dört tane elkitabı² daha çıktı.” denilmektedir (Benderli, 1937, s. 2).

2 Burada bahsedilen dört tane elkitabının edebiyat dersi ile ilgili olarak söylenildiği düşünmekle beraber 1933-1937 yılları arasında yayımlanan edebiyat bakalorya hazırlık kitaplarının sayısı tespit edebildiğimize göre üç tanedir (Yusuf Ziya

Yusuf Ziya, *Edebiyat Bakalorya Kitabı: Liselerin İkinci Devre Talebesi İçin Bakalorya Kitabı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1935, 176 sayfa.³

Sadeddin Nüzhet Ergun (1935). *Edebiyat ve edebiyat tarihi özü: Lise ikinci devre olgunluk imtihanına girecekler için yardımcı kitab*. İstanbul: İnkilâb Kitabhanesi Yayınları, 254 sayfa.

Bu kitap “Sadettin Nüzhet (1934). *Liseler İçin Edebiyat Bakalorya Kitabı*. İstanbul İnkilâp Kitaphanesi” kapağıyla basılmıştır. Daha sonra muhtemelen sınavın adının *bakaloryadan olgunluğa* dönüşmesi sebebiyle *olgunluk* olarak piyasaya sürülmüştür.

Sadettin Nüzhet Ergun (1939). *Edebiyat ve edebiyat tarihi özü: Lise ikinci devre olgunluk sınavına girecekler için yardımcı kitab*. İstanbul: İnkilâp Kitabevi Yayınları, 196 sayfa. Her iki baskı arasında küçük farklar mevcuttur. Bu farklılık iç kapakta “*Proğrama göre son tadilât yapılmış ve garp edebiyatından da ilâve edilmiştir.*” şeklinde açıklanmıştır. Farklar klasik edebiyat konu başlıklarını ele alırken belirtilecektir.

Ergun’un eseri geçtiğimiz yıllarda “yazımdan kaynaklanan sorunlar giderilerek” yeniden yayımlanmış (Ergun, 2018), bu gözden geçirilmiş baskıdan sonra farklı bir yayınevi tarafından yıllarda bir baskısı daha yapılmıştır (Ergun, 2025).

Murad Uraz ([1937]). *Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası: Lise olgunluk sınavlarına girecekler ve ders yılı içinde de Lise I, II, III edebiyat derslerine yardımcı kitab*. İstanbul Yeni Kitapçı Yayınları, 302 sayfa.⁴

Vasfi Mahir Kocatürk (1945). *I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler: En son prog-*
(1935), Sadeddin Nüzhet Ergun (1935) ve Murad Uraz (1937)). Benderli’nin bahsettiği diğer kitabı tespit edemedik.

- 3 Bu kitabın yazarı olan Yusuf Ziya’nın kimliği açık bir şekilde bilinmemektedir. Yusuf Ziya Ortaç hakkında yapılmış bir kapsamlı bir monografide “Kapağında yazar olarak ‘Yusuf Ziya’ adı görülen ve bazı kaynaklarda Yusuf Ziya Ortaç’a ait olduğu belirtilen Edebiyat Bakaloryası: 1- Edebiyat adlı kitabın aslında başka bir Yusuf Ziya’ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitapta ‘Yusuf Ziya’ hakkında verilen bilgilerde belirgin birkaç yanlış ve verilen eksik bilgiler, kitabın Yusuf Ziya Ortaç’a ait olmadığını göstermektedir.” (Çıkla, 2010, s. 148). Bu yanlış bilgiler olarak doğum tarihinin kitapta verildiği gibi 1892 değil 1895 olması, önce Vefa İdadisinde değil Alyans İsrailit Mektebinde okuması ve genç yaşında muharrirliğe değil şairliğe başlaması olarak verilmiştir. Bu yanlışlar sebebiyle Çıkla (2010) tarafından Ortaç’a değil, başka bir Yusuf Ziya’ya ait olması gerektiği ifade edilmiştir. Yazımıza konu olan bakalorya hazırlık kitaplarında Yusuf Ziya Ortaç’ın doğum tarihi dört eserde de 1892 olarak verilmiştir. Benderli’de ise yıl belirtilmemiştir. Yukarıdaki bu bilgilere rağmen kitabın yayımlanmasından yakın bir zaman sonraki sergi kitaplarında bakalorya kitabı bizzat Kanaat Kitabevi’nin ilan sayfalarında açıkça Yusuf Ziya Ortaç adına yayımlanmıştır (On Birinci Yerli Mallar Neşriyat Sergisi Galatasaray 22 Temmuz-9 Ağustos, 1939; On Yıllık Neşriyat Sergisi Kitab Fihristi, 1939). Yine dönemin önemli yayıncısı ve kitap satıcısı Remzi Kitabevi’nin kataloglarında da Ortaç adıyla listelenmiştir (Remzi Kitabevi Kataloğu, 1940, s. 89).

Yusuf Ziya’nın kitabının basım tarihi eserin üzerinde 1935 olarak kayıtlı olmasına rağmen Kanaat Kütüphanesi’nin 31 Teşrinievvel [Ekim] 1933 tarihli ve 3408 nolu Cumhuriyet gazetesinin son sayfasındaki “Cumhuriyetin 10 uncu yıl bayramı münasebetile harf inkilâbının feyizli eserlerinden en mühim neşriyatını görgülü ve bilgili Türk vatandaşlarına sunar” başlıklı ilanında Millî Kütüphane Edebiyat Serisi başlığı altında listelenen eserler arasında şu eserler yer almaktadır:

“Yusuf Ziya Beyin

Halk Edebiyatı Antolojisi 50

Edebiyat Bakaloryası 50” (Kanaat Kütüphanesi, 1933, s. 14)

O zaman cevabını bilemediğimiz şu sorular akla gelmektedir. Bakalorya kitabı 1933’de mi yoksa 1935’de mi yayımlandı? 1935 baskısı üzerinde hiçbir bilgi olmamasına rağmen ikinci baskı mı? Yoksa 1933 yılında basılması planlandı ve ilan edildi ama basılmadı ve 1935 yılında mı basıldı? Konuyu çok fazla uzatmamak adına bu tartışmaları burada bırakıyoruz ve kitabı Yusuf Ziya Ortaç adına değerlendiriyoruz.

- 4 Bu eserin basım tarihi kitabın üzerinde kayıtlı değildir. Murat Uraz’ın hayatı ve eserleri üzerinde yapılmış çalışmalarda ise kitabın basıldığı yıl birbirinden farklı şekillerde verilmiştir. Folklorculuk yanının tanıtıldığı bir yazıda 1937 (Folklorcularımız: Murat Uraz, 1959, s. 1965); Trabzonlu müelliflerin ele alındığı bir çalışmada 1940 (Gür, 2023,

rama göre (Edebiyat Bakalorya-El Kitabı). İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi Yayınları, 208 sayfa.

Dış kapakta yer alan “İzahlı Türkçe Metinler” ibaresi ilk bakışta bir seçilmiş metinlerden oluşan bir eser algısı verse de iç kapakta yer alan (Edebiyat Bakalorya-El Kitabı) açıklaması kitabın bakalorya için hazırlandığını dikkat çeker. Bu sebeple edebiyat bakalorya kitapları hakkında yazılmış makalede gözden kaçmıştır diye düşünmekteyiz (Doğan, 2018).

M. Sadullah Sander-M. Kaadir Keçeoğlu (1945). Lise Son Sınıf Edebiyat Dersleri Özü-Tanzimattan bugüne kadar Edebiyat tarihimizin hulâsasıyla izahlı ve en seçme metinler (En son müfredat programına uygun Lise son sınıflarına mahsus yardımcı Elkitabı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları, 78 sayfa.

Haydarpaşa Lisesi edebiyat öğretmenlerinden M. Sadullah Sander ile Pangaltı ve Notre Dame [de Sion] liseleri edebiyat öğretmeni M.[ehmet] Kaadir Keçeoğlu (daha yaygın olarak bilinen ve Ahmet Remzi Dede tarafından verilen adıyla Yaman Dede) tarafından hazırlanan bu kitap diğer örneklerinden farklı olarak sadece son sınıflara yöneliktir. Bu sebeple yazımızın konusu olan klasik Türk edebiyatı konuları yer almamaktadır. Dolayısıyla sadece bu kitabın ismini zikrederek geçeceğiz. Kitapta bakalorya/olgunluk tabiri geçmemesine rağmen İmtihanlara Hazırlık Serisinin ilk kitabı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple edebiyat bakalorya/olgunluk kitapları arasında değerlendirilmiştir.

Kitap isimlerinde geçen *el kitabı*, *öz ve hulâsa* kelimeleri kitapların sınava yönelik olduğunu yoksa tamamen bir edebiyat kitabı olmadığına vurgu yapmak için özellikle kullanılmış olmalıdır. Bu tarz kitapların sınavlara yönelik olması sebebiyle ele alınan konuların yüzeysel bir şekilde sınava yönelik olarak inceledikleri için -kendisi de Galatasaray Lisesinde bakalorya sınavlarına giren- Cahit Sıtkı Tarancı tarafından bir yazısında eleştirilmiştir:

Birkaç zamandır kitapçı camekânlarında, şiir mecmuası ve romandan ziyade, *edebiyat tarihi hulâsası* namı altında birkaç formalık kitaplar sık sık görülüyor. Dikkat etmişseniz, bu kitapların üstünde şu cümleyi okumuşsunuzdur: “*Lise olgunluk imtihanında talebeye yardımcı kitap.*” Bu kitapları şöyle bir karıştırmak mahiyetleri hakkında bir fikir edinmeye yeter. Hepsinde, maksat ne kadar güzel ve talebeden yana olursa olsun, şu müşterek kusur var: Türk edebiyatına karşı laubali bir vaziyet takınmak. Aceleci müellif, aktüel hadiselerin azami dikkat ve alakamızı çektiği şimşekli, yıldırımli, dinamik bir zamanda yaşadığımızı bize hatırlatmak için mi bilmem, Türk edebiyatının ta başlangıcından bugüne kadar, geçirdiği tekâmül yolunu adım adım takip ederek her safhası üzerinde kuvvetli bir projektör gezdireceğine, bize bu tekâmülün içtimai, iktisadi, siyasi sebeplerini, hulasaten bile olsa, söyleyeceğine, edebî şahsiyetleri hiç değilse en karakteristik eserleriyle sabırlı bir tahlil süzgecinden geçirip kıymetlerini tespit edeceğine, yemiş isimleri sayar gibi eserleri saymak ve muharrirlerin hangi tarihte doğduğunu ve hangi tarihte öldüğünü, hangi vilayetlerde valilik ettiğini, hele yaşayanlardan bahsediyorsa, hangi gazetede fıkıracılık veya hangi mektepte muallimlik yaptığını söylemekle vazifesini başardığını sanıyor. Şimdiye kadar hiç kimse çıkıp da bu edebiyat muallimlerine bu işi ne diye yaptıklarını sormadı. Bu kitapları bastırmakta,

s. 530); hakkında yapılmış bir yüksek lisans çalışmasında birinci baskısı İnkılâp Kitabevi 1940 ve ikinci baskısı Mürettebiye Basımevi (Yeni Kitapçı)’nde 1980 (Nişli, 2019, s. 101) ve hakkında yazılmış bir isimler sözlüğü/ansiklopedi maddesinde 1980 (Atay, 2020) olarak verilmiştir. Buna rağmen kitabın tanıtım ilanlarının yer aldığı gazetelerin tarihlerinden hareket ederek eserin 1937 yılında yayımlandığını tespit ettik. Yeni Kitapçı tarafından “Lise Olgunluk Kitapları” başlığıyla verilen 29 Mayıs 1937 tarihli Tan gazetesi ve 3 Haziran 1937 tarihli Son Posta gazetesindeki ilanlarda Murat Uraz’ın eseri duyurulmaktadır (Lise Olgunluk Kitapları, 1937, s. 9, 15).

yanılmıyorsa, biraz da, maarife satıp birkaç para kazanmak ümidi -az daha gayesi diyecektim-vardır. Belki de aldıkları maaşla ailelerini geçindiremeyen bu edebiyat muallimlerinin bu ümidi meşrudur; fakat gönül isterdi ki ümitlerinin bu meşruyetiyle at başı giden bir gayret sarf etsinler, Türk edebiyatını talebeye iskelet halinde değil, etiyle, adalesiyle, kafasıyla, kol ve bacak hareketleriyle, aşkları, hiddetleri, ıstırapları, çığlıkları, iştahları ve imkânlarıyla, velhasıl bütün canlılığı ve hayatyetiyle gösterebilirler. (Tarancı, 2016a, s. 52).

Edebiyat Bakalorya hazırlık kitapları, sınava girecek öğrenciler tarafından ilgiyle talep görmüş ve aranmıştır. Kitaba ulaşmak isteyen bir kişinin verdiği aşağıdaki gazete ilanı bunu göstermektedir:

“LİSE TALEBELERİNE - Muvaffak Hüsnü beyin Edebiyat bakaloryası kitabından bir tane lâzımdır. Elinde olupda satmak isteyen varsa çağaloğlu yokuşunda Akba kitap evi şubesine getirilmesi veya mektupla bildirilmesi rica olunur.” (Akşam Gazetesi, 30.8.1936, s. 10)

Bakalorya Sınavı Hazırlık Kitaplarındaki Klasik Türk Edebiyatı Konuları

Klasik edebiyat bilgisi (Saraç, 2019) konuları olarak nazım şekilleri, arzu ölçüsü ve edebî sanatlar (söz sanatları) konuları ele alınacaktır. Bu konulara kafiyeyi de dâhil etmek gerekirdi. Fakat bakalorya kitaplarında kafiye konusu sadece kafiye ve redifin tanımı yapılarak oldukça yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu tanımlarda ve örneklerde klasik edebiyat bilgisine göre değil, Batı etkisindeki kafiyenin esas alınması sebebiyle kafiye başlığı dışarı da bırakılmıştır. Edebiyat tarihine giren başlıklar da klasik edebiyat bilgisinin dışında kalması sebebiyle makaleye dâhil edilmemiştir.

Vezin

Bu bölümde bakalorya hazırlık kitaplarındaki aruz vezni ile ilgili kısımlar ele alınacak, kitap yazarlarının aruz hakkında verdiği bilgiler ve düşünceleri değerlendirilecektir.

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Elkitabı (Muvaffak Hüsnü Benderli)

Benderli, aruzun uzunluk ve kısalık özelliğini vurgulayarak bir tanımını yapmaktadır. “Aruz Arapların malıdır. İranlılara geçmiş, İranlılardan biz olduğu gibi almışız.” (Benderli, 1937, s. 7). Burada *olduğu gibi* diyerek Türk şairlerinin aruz konusundaki tasarruflarına vurgu yapılmamıştır. Tabii ki bu açıklamalarda bu bilgilerin lise öğrencileri için ve sınava hazırlık için yazılan bir kitapta yer aldığı unutulmamalıdır.

“Aruz bulmak için en doğru usul ahengi kavramaktır. Başka yolda yapılacak her emek iyi bir netice vermez. Zaten bugün artık büyük bir ehemmiyeti kalmıyan aruzdan sadece vezinleri yazmakla bahsetmeği kafi bulduk. Vezni kulaktan bulmağa çalışınız.” (Benderli, 1937, s. 7).

Kitabın sadece ikinci baskısında yer alan imale ve zihaf tanımından sonra verdiği örnekler Nedim ve Şinasi’den seçilmiştir:

“**Ni...m** sun peymaneyi saki tamam ettin beni” mısraında Nîm kelimesinden kapalı heceyi med (imale-i memdüde) yaparak bir buçuk hece okumak imale olarak verilmiştir.

Eşek ifratı nişatından anırdı derken

*Sanki karpuz kabuğu gördü **yahut** taze diken..* [Şinasi, Eşek ile Tilki] (Benderli, 1937, s. 7-8).

Birinci baskıda (Muvaffak Hüsni, 1933) yer almayan imale ve zihafa verilen bu üç mısra örneği dışında aruz vezni kısmında örnek mısra veya beyitlere yer verilmemiştir. Aruzda bir mısra yazılmış olduğu veznin cüzlerine ayırma işlemi olan taktî‘ uygulanmamıştır. Bu sebeple hecelerin uzunluk ve kısalığı için herhangi bir özel işaret belirtilmemiştir. Bununla beraber çok kullanılan aruz kalıpları başlığıyla 23 kalıp verilmiştir. Bu yönüyle diğer bakalorya kitaplarından farklılık gösterir. Aruz veznini bulmak için ahengi kavramayı ön plana çıkarması, vezinlerin kulaktan bulmaya çalışılmasının söylenmesi değerlidir. Günümüzde lise edebiyat derslerinden aruz vezni müfredattan kaldırılmıştır. Üniversitelerde ise ilgili bölümlerde hecelerin açıklık/kapalılık esasına göre . - / + ◡ işaretlerinin konulmasıyla genellikle mekanik bir şekilde ahenkten uzak şekilde öğretilmektedir. Orta ve yükseköğretimde aruz öğretimi mevzumuzun dışında olduğu için bu konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayacağız. Kitapta aruz hakkında olumsuz bir fikir beyan edilmemiştir. Sadece “bugün artık büyük bir ehemmiyeti kalmıyan aruzdan” ifadesi (Benderli, 1937, s. 7) ile aruzun kullanımının azaldığını ifade etmektedir. Diğer yazarlara göre biraz daha yumuşak bir yorumdur. Kitabın iki baskısı arasında fark, birinci baskıda yer almayan imale ve zihaf tanımlarıyla ve örnek mısraların ikinci baskıda yer almasıdır.

Edebiyat Bakalorya Kitabı (Yusuf Ziya)

Bakalorya kitaplarının içinde aruz veznine en az yer veren örnektir. Küçük boydaki kitabın neredeyse yarım sayfasını aruza ayırmıştır:

“Aruz Vezni -Aruz vezni nota gibidir. Çeşit çeşit kalıplar vardır. Mısralar bu kalıplara dökülür:

Mef’ulü, failâtü, mefailü failün.

Feilâtün, mefailün, feilün.

Müstef’ilâtün, müstef’ilâtün.

Gibi..

Bu şekillerden de anlaşılacağı veçhile, Arap ve Acem diline uygun olan bu vezinler, *artık öz ve zengin kaynağına dönen güzel Türkçenin asla nazım ölçüsü olamaz.*” (Yusuf Ziya, 1935, s. 6).

Görüldüğü gibi aruz kalıplarından sadece üç tanesi örnek olarak verilmiştir. Bu kalıpların kullanıldığı şiirler ve taktî‘ gösterilmemiştir. Yusuf Ziya, aruz veznini “güzel Türkçenin asla nazım ölçüsü olamaz” demesine rağmen ilk şiirlerini aruz ile yazmıştır. Edebiyat Fakültesinden mezuniyeti sırasında Bâkî’nin Kanuni için yazdığı mersiyeyi okuyuşu esnasındaki aruza hâkimiyeti Ali Ekrem [Bolayır], Ferid Kam ve Fuad Köprülü’nün de dikkatini çekmiştir. Ziya Gökalp ile tanışınca kendi tabiri ile “bu saltanatlı bandoyu bırakıp hecenin sazını aldım ele...” diyerek hece veznine dönüşünü açıklar (Ortaç, 1966, s. 345). Kitabın yazarının şiirlerinde hece veznini kullanan ve *Beş Hececiler* adıyla anılan bir edebî topluluğun mensubu olduğu unutulmamalıdır.

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü (Sadeddin Nüzhet Ergun)

Bakalorya/olgunluk kitapları arasında aruz ölçüsünü en ayrıntılı ve uzun bir şekilde ele alan örnektir. 17 sayfalık bir hacimde yer alan aruz vezni kısmında konu ayrıntılı bir şekilde ve bol örnek mısra ve beyitlerle ele alınmıştır (Ergun, 1935, s. 7-23). Fakat kitabın ikinci baskısında bu ayrıntılı anlatım yerine değişik aruz kalıplarının ve örnek mısra ve beyitlerde taktî‘lerinin azaltılması yoluna gidilmiştir (Ergun, 1939, s. 8-12).

Hakikaten de birinci baskıda yer alan aruz kısmı, sınava hazırlık için hazırlanan bir yardımcı kitap için oldukça hacimlidir. Bu yönüyle yazardan veya dışardan kaynaklanan görüş veya değerlendirmeler sebebiyle ikinci baskıda bu kısımda bir kısıtlamaya gidilmiştir.

Her iki baskıda da en çok kullanılan vezinler şunlardır denilerek 12 kalıp verilmiştir. Daha sonra ise -iki baskıdaki farklılıkları daha rahat görebilmemiz adına- diğer vezinlerden şu şekilde bahsedilmiştir:

“Edebiyat tarihi ile meşgul olanların bütün vezinleri bilmeleri lâzımdır. Esasen bu (12) vezin öğrenildikten sonra diğer vezinler kolaylıkla elde edilir. *Türk şairlerinin kullandıkları vezinleri*, birer misal göstererek yazıyorum:” denilir 41 kalıp örnek beyit ve bendlerle taktî’i yapılarak verilir (Ergun, 1935, s. 10-17).

Bu açıklama ikinci baskıda ise şu hâle gelir: “Edebiyat tarihi ile meşgul olanların bütün vezinleri bilmeleri lâzımdır. Esasen bu (12) vezin öğrenildikten sonra diğer vezinler kolaylıkla elde edilir. Fakat burada bu on iki vezinden *hepsinin değil de, bir fikir verebilmek üzere yalnız bir ikisinin* tatbikatını yapalım:” denilir ve sadece iki kalıp (4 ve 13. kalıplar) örnek beyitlerle taktî’i yapılarak verilir (Ergun, 1939, s. 10-11).

Yine birinci baskıda imale ve zihaf konusundaki açıklamalar ve örnek mısralardaki uygulamaları (kalın harflerle yazımı) ile vasil konusu (Ergun, 1935, s. 19-23) da ikinci baskıda çıkarılan bölümlerdir. Bu tasarruflarla ikinci baskıda aruz vezni ana hatlarıyla ve daha az örnek beyit ve mısraların taktî’i ile sade, azaltılmış bir hâlde işlenmiştir. Açık heceleri (.), kapalı heceleri (/) gösteren Ergun, aruz hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Görülüyor ki, şairlerimiz (İmale)yi, aruz vezninin zaruri bir neticesi addetmişlerdir. Ve bu mısralarda, bugün yanlış diye gösterdiğimiz uzatmaları, son zamanlara kadar tabii görmüşler, hat-ta (İmale) bile saymamışlardır. Lisana hakkile hakim olan *Tevfik Fikret* bile -Bazı manzumeleri müstesna- İmale yapmak zafından kurtulamamıştır. Aruzla manzume yazan şairlerimiz arasında lisani büsbütün tabiileştirmeğe muvaffak olanlar da yok değildir. Meselâ *Mehmet Akif, Yahya Kemal, Faruk Nafiz* gibi şairlerimizin bu hususta muvaffak oldukları muhakkaktır. Fakat bir çok *Öz Türkçe lûgatlar aruz kalıplarına sığmadığı için* onlar da her istedikleri kelimeyi şiirde kullanmamış, binenaleyh *dilimizin güzel kelimelerini aruza feda etmişlerdir. O halde bugün bizim yapacağımız şey, aruzu Türk dilinin öz kelimelerine feda etmek ve şürlerimizi millî hece veznile yazmaktır.*” (Ergun, 1935, s. 21).

Ergun’un bu fikirlerine rağmen tespit edilen 16 şiirinin 13’ünü aruz, 3’ünü de hece vezni ile yazdığı görülmektedir (Taşkesenlioğlu, 2018, s. 318). Konunun bu kadar ayrıntılı ve başarılı bir şekilde ele alınmasına ve kendisinin de aruzla şiirler yazmasına rağmen Sadettin Nüzhet, tercihini heceden yana kullanır. Aruzun ahenk esas alınarak öğrenilmesini de vurgular: “Bundan dolayı, aruz veznile yazılan şiirleri doğru okuyabilmek için, yalnız kaide öğrenmek kâfi değildir.

Veznin ahengini de kavramak lâzımdır.” (Ergun, 1937, s. 18).

Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası (Murad Uraz)

Murad Uraz, kitabında aruza vezin başlığı altında sadece iki sayfalık bir bölüm ayırmıştır. Kime ait olduğu ve kim tarafından sistemleştirildiği üzerinde durmuş, “Arapların” vurgusunda bize ait millî bir vezin olmadığı vurgulanmıştır:

“*Arapların veznidir.* (İmam Halil) adında biri bunu ortaya koymuştur.”

Türk şairleri tarafından kullanılması ve tesiri hakkında ise yine olumsuz düşüncelerine devam eder: “Türk şairleri; *kendi dillerinin bünyesine uygun olmıyan*, bu veznin, iran dilinin bünyesine uydurulmuş olanını, İslamlığın tesiri altında aldılar, Asırlarca kullandılar, ve *Türk dilinin şivesindeki güzelliği (imale) ve (zihaf)la bozdular.*” (Uraz, [1937], s. 6)

Zihaf ve imale Fuzulî'nin bir mısraı üzerinden örnek olarak gösterilmiştir:

Yumşak yumuşak dedi ki sayyad !

Kapalı hece için (l) açık hece için (.) işaretini kullanmıştır. Taktî‘ Ragıp Paşa'nın bir mısraı üzerinde gösterilmiştir:

Bir güler yüz görmedim ben talî pür şûrdan

| . | | | . | | | | | |

Aruzun öğrenilmesinde ahenge dikkat çekmiş, kulaktan kavranması ve bol bol örnek okunması tavsiye edilmiştir:

“Bir manzumenin vezni, kapalı ve açık kaidesinin tatbikinden önce, ahengile de anlaşılır, kulaklar veznin ahengine alışkın olmalıdır, bu da çok okumakla olur.” (Uraz, [1937], s. 7)

“Aruzda her mısraın hece sayısı birbirine denk olmayabilir. O zaman kalıba uydurabilmek ve denkleme için (imale) yapılır.” (Uraz, [1937], s. 7). Buradaki imaleden kasıt med olarak kullanılan imale-i memdûdedir.

“Tanzimattan sonra aruz vezni kullananlardan bazıları ve bu arada Muallim Naci, Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif imaleden uzaklaşarak Türkçe sözleri aruz kalıplarına şiveyi bozmadan uydurmağa çalışmışlarsa da tamamiyle muvaffak olamamışlardır. *Türk şiiri öz ahengini aruzu bıraktıktan sonra bulmaya başlamıştır.*” (Uraz, [1937], s. 7-8).

Aruzun Türkçeye uygun olmadığını, imale ve zihaf ile Türkçenin söyleyiş güzelliğinin bozulduğunu, aruz terk edildikten sonra Türk şiirinin ahengini kazandığı gibi fikirlerle aruzaya karşıtlığını beyan etmiştir. Klasik edebiyatta kullanılan aruz kalıplarının verilmemesi ve örnek mısra/beyit üzerinde taktî‘ gösterilmesinin sadece iki mısra ile sınırlı kalması yönleriyle aruz konusunda zayıf kalmış bir eser olarak değerlendirilebilir.

I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Vasfi Mahir Kocatürk)

Aruz hakkında teknik bir bilgi vermeden doğrudan “aruz vezniyle yazılmış birkaç nazım örneği” denilerek metinler üzerinden konu ele alınmıştır. Yahya Kemal'in Açık Deniz şiirinin tamamı verilmiş ve sonunda

Vezni: Mef'ûlü Fâilâtü Mefâilü Fâilün

Taktii:

Balkan şe / hirlerinde / geçerken ço / cukluğum

/ / . - / . / . - . / / . - / . /

Şeklinde kalıbı ve takti gösterilmiştir. Açık hece için (.), kapalı hece için (/) işareti kullanılmıştır.

Tevfik Fikret'in *Bahâr-ı Terânedar* şiiri Mefâilün Mefâilün; Faruk Nafiz'in Çankaya şiiri Feilâtün Feilâtün Feilün; Halit Fahri'nin Yolcular şiiri Fâilâtün Fâilâtün Fâilün; Abdülhak Hamit'in *Makber*'inden bir bend Mef'ûlü Mefâilün Faülün ve Mehmet Akif'in *Bülbül* şiiri de Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün kalıplarına örnek olarak verilmiş ve toplam altı aruz kalıbını örnek metinler ile yukarıdaki gibi birer mısradaki taktî'i gösterilmiştir. Örnek metinlerin Makber hariç tamamına yer vermiştir. Aruz kalıpları için seçilen metinlerin tamamının ele alındığını görüyoruz. Bu da kitabın başlığındaki "Metinler" vurgusuna işaret etmektedir.

"Okuduğunuz misaller aruzun dilimizde en fazla kullanılan bazı şekillerini gösteriyor. Bu ölçü asıl Arap veznidir ve Arapların diline göre teşkil edilmiş kalıplardan ibarettir. Acemler bunu alarak kendi dillerine uydurmuşlar, bir Acem aruzu yapmışlardır. Türkler de İslam tesiri altına girdikten sonra bu vezni Acemlerden aldılar. Fakat Türk lisanı hecelerinin uzunluk ve kısalık teşkilâtı itibarıyla Arapça ve Acemceye benzemediği için asırlarca bu vezni benimsememiştir. Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal gibi kudretli şairlerimiz arzula kusursuz yazılar yazmış bulunmakla beraber *bu vezin bir çok sözlerimizi şiire sokmaktan âcizdir. Bugünkü şairlerimiz aruz veznini tamamile terketmişlerdir.*" (Kocatürk, 1945, s. 24).

Şair, öğretmen ve edebiyat tarihçiliği kimliği ile ön plana çıkan Kocatürk, şiirde hece ölçüsünü kullanan *Yedi Meşaleciler* edebî topluluğunun bir mensubudur. Kitabın yazıldığı tarihte aruzun o dönemki şairler tarafından tamamen terk edildiğini vurgulamıştır.

Bakalorya kitabı sahipleri klasik edebiyat konularından en çok vezin konusunda olumsuz fikirler öne sürmüşlerdir. Dönemin dil ve edebiyat anlayışına göre artık sade ve açık Türkçe kelimeler kullanmak, Arap ve Fars edebiyatından alınan kelime, vezin ve nazım şekillerinin terk edilerek edebiyatın daha millî bir çizgiye çekilmesi lise edebiyat müfredatı, ders kitapları ve sınavlara hazırlık kitaplarında da kendisini göstermiştir. Kitap yazarlarından Yusuf Ziya'nın içinde yer aldığı Beş Hececiler ve Vasfi Mahir'in Yedi Meşaleciler isimli edebî grupların ortak özelliği şiirde hece veznini kullanmaktır. Bu yönüyle bu kişilerin aruza karşı muhalefetleri daha rahat bir şekilde anlaşılabilir.

Kitap yazarları, hecelerinin açıklık ve kapalılığına dayanan bir esas üzerine inşa edilmiş olan aruz veznine Türkçe kelimelerin uygun olmadıkları -her ne kadar bazı şairlerin başarılı bir şekilde kullansalar dahi- üzerinde dururlar. Bu yüzden kusur kabul ettikleri imaleden kaçınmak için birçok Türkçe kelimenin şiirde kendisine yer bulamadığını ve böylelikle de şiirimizin istenilen düzeye çıkamadığının sebebi olarak gösterirler.

Diğer bir özellik de özellikle Benderli, Ergun ve Uraz'ın aruzun ahenk esaslı bir vezin olması sebebiyle kulaktan öğrenmeyi tavsiye etmeleridir. Bugün dahi aruz öğretiminde kulaktan ahengi kavramak göz ardı edilen bir konu olmaya devam etmektedir.

Son olarak aruz konusunda Ergun'un birinci baskı kitabının (1935) Bâkî, Şeyh Galip, Nev'î gibi klasik şairlerden ve Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi yeni şairlerden de çok sayıda örnek göstermesi ve aruza ait uygulamalardan imale, zihaf, vasıl hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermesi yönleriyle bugünkü yükseköğretimdeki nazım bilgisi derslerinde öğretilenlerden aşağı kalmayacağını dahi söyleyebiliriz. Burada müellifin *Türk Şairleri* gibi tezkiye türünün son büyük örneklerinden birinin sahibi olduğu ve klasik edebiyat ile ilgili çalışmalarının çokluğunu da göz ardı etmemek gereklidir.

Nazım Şekilleri

Bu bölümde bakalorya hazırlık kitaplarındaki klasik Türk edebiyatında kullanılan nazım şekilleri ile ilgili kısımlar ele alınacaktır. Kitap yazarlarının nazım şekilleri hakkında verdiği bilgiler, örnekler ve fikirleri değerlendirilecektir.

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Elkitabı (Muvaffak Hüsnü Benderli)

Benderli, klasik edebiyatın nazım şekillerini “Eski Nazım Şekilleri” başlığı altında ele almıştır. “Divan edebiyatımızda nazım şekilleri muayyendi. Her şair, bu örneklere bağlı kalmağa mecburdu. Esasen Arap ve bilhassa Acem edebiyatından alınan bu şekiller uzun asırlar Osmanlı edebiyatının şaşmaz, değişmez şekillerini teşkil etmiştir; kısaca bahsediyoruz” diyerek kaside, gazel, mesnevi, rübâî, musammat (gazel), kıt’a, murabba, muhammes, müseddes, terbi-tahmis-tesdis (bir başlık altında beraber), terkibi bent, terciibent, müstezat, tuyuğ, şarkı nazım şekilleriyle “artık bugün kıymeti hiç kalmıyan bazı oyuncaklar” olarak nitelendirdiği tarih, lügaz ve muammalardan bahsetmiştir. (Benderli, 1937, s. 20-30).

Bu şekil ve türlerden sadece *musammata* (gazel) ve *tarihe* örnek metin vermiştir. Musammat (gazel) için Muallim Naci’nin

“Olmaktadır *dâmen-feşân feyz-i hakîkatten cihân*
Lebrîz-i feryâd olmayan yâ Rab kimin vicdanıdır

Beytinde siyah kelimelere dikkat ediniz.

Bu ahenk aruzun muayyen cüzlerinin tekrarı ile elde edilmiştir.” şeklinde bir açıklama yapılmıştır (Benderli, 1937, s. 23).

Tarih düşürme ile ilgili olarak da Surûrî’nin tarihlerinden iki örnek ile Abdülmecîd’in tahta çıkışı için söylenen anonim meşhur tarihi ve Ömer Seyfettin’in vefatına (1336/1920) düşürülen şairi bilinmeyen vefat tarihini örnek olarak vermiştir (Benderli, 1937, s. 29).

Diğer nazım şekilleri için örnek metin verilmemiştir. Sadece mısralar

_____ +

_____ + şeklinde şema ile gösterilerek kafiyeleri aynı olanlar +, farklı olanlar ise - işareti ile belirtilmiştir.

Kasidede Bakî ve Nef î; gazelde Fuzûlî, Bakî, Nedim ve Nâbî; mesnevide Fuzûlî (Leyla ve Mecnun), Şeyhî (Hüsrev ü Şirin), Nabî (Hayriye-i Nabî) ve Şeyh Galip (Hüsün ü Aşk); rübâide Azmizâde Halefî; Terkîb-i bendde Bağdatlı Rûhî ve Ziya Paşa; tuyuğda Kadı Burhaneddin, Seyyid Nesimî ve Ali Şîr Nevâyî; şarkıda Nedîm en önemli temsilciler olarak zikredilmiştir.

Örnek metinlerin -tarih düşürme istisna- olmaması, nazım şekilleri hakkında bilgilerin sadece teorik olarak ele alınması ve mısraların yazılmadan çizgilerle şema hâlinde gösterilmesi eserin büyük bir eksikliğidir. Bu yönüyle öğrencinin tanımı yapılan nazım şeklini sadece teknik olarak hatırlaması amaçlanmıştır. Hâlbuki öğrenci tanımı yapılan nazım şekline örnek bir metin okuyarak tanımı zihninde daha kuvvetli tutabilir. Bu tercihin bu tarz kitapların sınava yönelik olarak hazırlandığını göz önüne almamız ve unutmamız gerektiğini bir kez daha bize hatırlatıyor.

Edebiyat Bakalorya Kitabı (Yusuf Ziya)

Yusuf Ziya, nazım Şekilleri hakkında aruzda olduğu gibi oldukça sathî bilgiler vererek kaside, gazel, mesnevi, kıt ‘a, rubai, terkibi bent, terciibent ve Şarkı hakkında kısa açıklamalar açıklamalar yapmıştır. Nazım Şekilleri için beyit sayıları az örnek metinlere yer vermiş, nazım Şekillerinin önemli temsilcilerinin isimlerini zikretmemiştir. Kaside için Nedim’in İstanbul’un vafında ve Sadrazam İbrahim Paşa’nın övgüsünde yazmış olduğu meşhur kasidesinden sadece üç beyit; gazel için yine Nedim’in “Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni” mısrayla başlayan meşhur beş beyitlik Őirini; mesnevide ise Tefvik Fikret’in *Hemşirem İçin* başlıklı Şiirinden üç beyit; kıt’a için İsmail Safa’dan 2 beyitlik bir örnek; rubai için Ziya Paşa’dan bir örnek; terkibi bent için yine Ziya Paşa eserinden ilk iki bend; Terciibent için yine Ziya Paşa’nın ilk iki bendini ve Şarkı için Nedim’in Şarkısının ilk iki bendini örnek metin olarak Őeçmiřtir.

Kaside, gazel ve Şarkıda Nedim’den metinlerin Őeçilmesinin sebebinin Yusuf Ziya’nın daha önce Nedim ile ilgili bir kitap hazırlaması olduğunu düşünmekteyiz (Yusuf Ziya, 1932). Yine farklı bir bakış açısı, “eski edebiyat” nazım Şekillerinden mesnevi için yazdıkları ve verdiği örnekler:

“Mesnevî: Her beyti kafiyeli olan Őiirlerdir. Bu Şekil yalnız eski edebiyatımıza mahsus değildir. Yeni edebiyatımızda da, Garp edebiyatında da vardır.

“Tefvik Fikretin (Hemşirem için) manzumesi mesnevîye misal olabilir” der ve aşağıdaki beyitleri örnek verir:

*“Biz çocuktuk, seni defneylediler,
Bivefa kumlara bıkatı eller,
O zamandan beri müştak u zebun
Ne zaman kibleye dönsem dilhun
Seni bir mahfede puyan görürüm,
Sonra kumlarda perişan görürüm..”* (Yusuf Ziya, 1935, s. 17)

Mesnevi nazım Şekli için klasik mesneviler yerine Tefvik Fikret’ten örnek vermesi farklılıktır. Teknik olarak mesnevi nazım Şekillerinin teknik özelliklerine sahip olsa da yazarın “eski edebiyat nazım Şekilleri” başlığı altında klasik bir eserden örnek beyitler vermesi beklenirdi.

Yusuf Ziya’nın musammatlar (tahmis, muhammes vd.), rubai, tuyuğ vb. diğer nazım Şekilleri hakkında hiçbir bilgi vermemesi de konuya diğer başlıklarda da olduğu gibi yüzeysel, derinliğe inmeden ele aldığını gösterir. Ele aldığı nazım Şekilleri hakkında verdiği bilgiler de sınırlıdır. Örneğin rubai hakkında verdiği kısa bilgiye bakacak olursak rubainin özel vezinlerine ve klasik edebiyattaki temsilcilerine hiç değinmediğini görürüz:

“Dörder mısralık kıt’alardır. Vezni aruzun malûm vezinleri değildir. En güzel Şekilleri Acem edebiyatında vardır. Ömer Hayyamın rubaileri meşhurdur.” (Yusuf Ziya, 1935, s. 18).

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü (Sadeddin Nüzhet Ergun)

Sadeddin Nüzhet, kitabında nazım Şekillerini “Eski Edebiyatta Nazım Şekilleri” başlığı altında bir araya getirmiştir. Kaside, gazel, mesnevî, kıt’a, rubai, musammat (gazel), murabba, muhammes, müseddes, terbi, tahmis, tesdis, teştir, terkip ve terciibent, mütezzat, tuyuğ ve Şarkı nazım Şekilleri müstakil olarak madde başı olarak ele alınmıştır. Müseddesin sonunda ise “Bu tarzdaki manzumelerin *müsebba, müsemmen, muaşşerleri*, yani her bendi 7, 8, 10 mısralı olanları da vardır.

Hepsinin de *müzdeviç* ve *mütekerrir* olanları vardır.” diyerek diğer bendlerle oluşan musammatları da anmıştır (Ergun, 1935, s. 30). Burada dikkati çeken 9 mısralı bendlerden oluşan ve Türk edebiyatında örnek sayısı neredeyse yok denecek kadar az olan mütessa’ya değinmemesidir.

Verilen bilgiler yeterince doyurucu olmasına rağmen örnek metin sadece musammat (gazel) için Fuzulî’den ve müstezad nazım şekillerinde ise Sünbülzâde Vehbî ve Şahidî’den verilmiştir:

“*Şebi firkat yakar canım döker kan çeşmi giryanım*

Uyarır halkı efganım kara bahtım uyanmaz mı

Değildim ben sana mail sen ettin aklımı zail

Bana ta’neyleyen cahil seni görgeç utanmaz mı” (Ergun, 1935, s. 30).

“*Hiraman ol çimenlerde gel ey servi revanım gel*

Nedir bu nazü istiğna

Gözüm yollarda kaldı gül açıl gonca dehanım gel

Gören sansın gülü ziba

Ziyadesi birden fazla müstezadlar da vardır:

Hey hey ne acayip bezemiş hüs-nile Bari

Bu sureti yâri

Bu nakşu nigâri

Her ehli nazar kim göre tahsin ola kârı

Bu çeşmi izarı

Kalmaya kararı

Şahidî” (Ergun, 1935, s. 32).

Hâlbuki eserini yazarken neredeyse bire bir faydalandığı kendi edebiyat tarihi kitabında bol bol *nümuneler* (örnek metinler) kullanmıştır (Sadettin Nüzhet, 1931).

Günümüzde şekil mi yoksa bir tür mü olduğu tartışılan şarkı (Saraç, 2019, s. 432-433) hakkında “Şarkı: Divan şairlerinin ilâve ettikleri bu şekil bestelenerek okunmak için vücuda getirilmiştir. Muayyen ve kat’î bir şekli olmamakla beraber murabba, muhammeslere çok benzeyenleri vardır. Bunlar nakaratlı manzumelerdir.” (Ergun, 1935, s. 33) diyerek ihtiyatlı bir tavır sergilemektedir.

Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası (Murad Uraz)

Murad Uraz, eserinde “Nazım Şekilleri” üst başlığının altında Divan edebiyatında nazım şekilleri” alt başlığıyla kaside, gazel, rübai, kıt’a, terkihi bend, tercii bend, müstezad, terbi, tahmis, tesdis, tuyuğ, şarkı, musammatlar; murabba, muhammes, müseddes... gibi şekiller vardır diyerek nazım şekillerini sıralar ve kasideden başlayarak açıklar. En geniş açıklamaları kaside ve gazel için yapar. Nazım şekillerinin Türk edebiyatına nereden geldiğini belirterek başlar ve daha sonra nazım şekli hakkında genel bilgiler verir:

“Kaside: *Araplardandır*. Divan şairleri bu şekle çok önem vermişlerdir.”

“Gazel; bu da *Araplarındır*. Şekil bakımından kasidenin küçüğüdür.”

“Mesnevi; *İranlılarındır*. Her beytin kafiyesi ayrıdır.”

“Rubai; rubai de *İranlılarındır*. Vezni kendine mahsustur ve yirmi dörde ayrılmıştır.” (Uraz, [1937], s. 12-14).

Burada nazım şekillerinin kökeni hakkında kullanılan *Araplardandır* ve *İranlılarındır* tabirleri bu nazım şekillerinin millî olmadıklarını vurgulamak için kullanıldıklarını tahmin edebiliriz. *Arap/İran edebiyatından geçmiştir/alınmıştır* şeklindeki bir ifade yerine doğrudan *Araplardandır* ve *İranlılarındır* denmesi manidardır. Tuyuğ ve şarkı “Türk şairlerinin divan edebiyatına kattıkları” vurgusu yapılarak tarife başlanılmıştır. Uraz, musammatları dört cüzün tekrar ettiği vezinlerle yazılan nazım şekilleri (gazel ve kaside) olarak değil de bendlerle oluşan nazım şekilleri olarak ele almıştır. Burada musammatlar ayrı ayrı değil genel bir şekilde açıklanmıştır (Uraz, [1937], s. 15).

Bu bölümde nazım şekillerine örnek olarak metinlere yer verilmemiş, sadece yüzeysel bir şekilde tarifleri yapılmış ve kısaca özelliklerinden bahsedilmiştir.

I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzhahlı Türkçe Metinler (Vasfi Mahir Kocatürk)

Kocatürk, klasik edebiyat nazım şekillerini ayrı bir başlık hâlinde ele almamış, bunun yerine “Edebiyatımızda Kullanılan Belli Başlı Nazım Şekilleri” başlığı altında incelemiştir. En küçük nazım şekli olan mısra ve beyitten başlayarak kıt’a, rubaî, tuyuğ, murabba, şarkı, gazel, müstezet, kaside, terkibibend, terciibend ve mesnevi nazım şekillerini açıklamıştır. Burada kısa şiirden uzun şiire doğru bir sıralama görmekteyiz. Musammatlar (tahmis, muhammes vd.) müstakil olarak yer verilmemiş, murabbadan sonra kısaca bahsedilmiştir. Ele alınan şekillerinden çoğu için örnek metin verilmiş, verilmeyenler ise daha ileriki sayfalarda edebiyat tarihi bölümünde şairler hakkında verilen bölümdeki metinlere yönlendirilmiştir.

Rubaîde Halefî’den, tuyuğda Kadı Burhanettin’den, Terki-i bend ve terci-i-i bendde Bağdatlı Ruhî’den ve mesnevide Fuzûlî’nin Leyla ve Mecnûn’dan metinler verilerek nazım şekillerinin en meşhur örneklerinden bahsedilmiştir. Örneklerin yeterli olması ve seçimindeki dikkat yönüyle diğer bakalorya kitaplarından farklılık gösterir.

Kocatürk, nazım şekillerinin tarifinden sonra “Bugün kullanılmaz” ve “Bugün hiç kullanılmaz.” açıklamaları ile klasik edebiyatın bu nazım şekillerine karşı fikrini açıkça ifade eder.

Yine nazım şekillerinin kökenleri konusunda Arap ve Acem vurgusu kuvvetlidir:

“Eski edebiyatımızın Arap-Acem edebiyatlarını taklit eden kısmında ise bütün nazım şekillerinin esasını beyit teşkil eder.” (Kocatürk, 1945, s. 72).

“Şarkı da aruz veznile yazılır. Bu şekil bizim millî nazım şekillerimizden TÜRKÜ’den mülhemdir. Edebiyatımıza bunu, *Acemleri taklit eden Türk şairleri* sokmuşlardır. *Bugün kullanılmaz.*” (Kocatürk, 1945, s. 75-76).

Kocatürk, nazım şekillerinden sonra “Bazı Parçalar ve Açıkları” başlığı altında liseler için hazırlanan *Türkçe Metinler Kitabı*’nda (Türkçe Metinler I, 1944) yer alan metinlerin de “Türkçe Metinler kitabının talebe tarafından anlaşılmasında güçlük çekilen en önemli parçalarını bugünkü dilde izahlariyle birlikte ayrıca veriyoruz” diyerek Fuzûlî’nin Şikâyetnamesi’nin ilk giriş kısmını ve Bakî’nin Kanûnî için yazdığı mersiye’nin 6. bendini izah etmiş, Nedim’in “*Ver hükmünü ey serv-i çemen köhne bahârın*” nakaratlı şarkısının ilk iki bendine de şarkı türünde açıklama yaparak yer vermiştir. (Kocatürk, 1945, s. 81-86). Bakalorya hazırlık kitaplarında aruz vezninden sonra en çok olumsuz fikir, nazım şekilleri hakkında kullanılmıştır. Klasik edebiyatta kullanılan

nazım şekillerinin tuyuğ ve şarkı haricinde Arap ve İran (Acem) kaynaklı olduğu belirtilerek millî olmadıkları vurgulanmıştır. Bu olumsuz fikirlerin dönemin dil ve edebiyat anlayışından ve yazarların mensup oldukları edebî grupların fikirlerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Nazım şekillerinde dikkati çeken bir konu da musammattır. Musammat edebiyatımızda iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlki aruzun dört cüzünün tekrar ettiği kalıplarla yazılan ve her mısra iki eşit parçaya bölünen gazel ve kasideler; diğeri de üç veya daha fazla mısradan oluşan bendlerden meydana gelen şiirlerin geneline verilen isimdir (Saraç, 2019, 417). Benderli ve Ergun musammatı aruzun 4 cüzün de tekrar ettiği kalıplarla yazılan şiirler olarak ele almıştır. Uraz ve Kocatürk ise musammatları en az üç mısradan oluşan bendlerle meydana gelen nazım şekilleri olarak ele almıştır. Yusuf Ziya ise musammattan hiç bahsetmemiştir.

Nazım şekilleri için örnek metinler verme konusunda kitaplar arasında farklılık vardır. Benderli, bu konuda oldukça farklı bir tarzda hareket ederek mısra ve beyitleri çizgiler hâlinde şema ile göstermiştir. Sadece Muallim Naci'nin bir beytini ve Sururî'nin bir mısra ve bir beyitten oluşan iki tarihini, anonim bir tarihin iki beytini ve söyleyeni belirtilmeyen Ömer Seyfettin'in vefatında düşürülmüş bir beyitlik tarihi örnek olarak vermiştir. Yusuf Ziya, nazım şekilleri için az da olsa örnek metinler kullanmıştır. Mesnevî nazım şekli için Tevfik Fikret'in şiirinden örnek alması klasik edebiyatın ürünlerinden örnek seçmemesi farklılığını gösterir. Nedim'den örneklerin çokluğu da dikkat çekmektedir. Ergun ise sadece musammat gazel için iki beyit ve müstezat için iki farklı şairden ikişer beyti örnek olarak kitabına almıştır. Uraz'da nazım şekilleri için hiçbir metin örneği yer almaz. Nazım şekilleri için örnek metinlerin en çok olduğu kitap Vasfi Mahir Kocatürk'ündür. Bu da eserin başlığında yer alan "Metinler" ifadesinin bir yansımasıdır.

Edebî Sanatlar (Söz Sanatları)

Bu bölümde bakalorya hazırlık kitaplarındaki klasik Türk edebiyatında kullanılan edebî sanatlar (söz sanatları) ile ilgili kısımlar ele alınacak, kitap yazarlarının edebî sanatlar hakkında verdiği bilgiler, örnekler ve fikirleri değerlendirilecektir.

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Elkitabı (Muvaffak Hüsnü Benderli)

Benderli edebî sanatları üç başlık hâlinde tasnif etmiştir: "Mecazlar" başlığı altında teşpih, mecaz (istiare ve mecaz-ı mürsel), kinaye ve tariz; "Manaya Ait San'atlardan Bazıları" başlığıyla da teşhis, intak, rücu, leffü neşr, hüsnü talil, mubalâğa, tecahülü arif, terdit, tezat, tekrar, iltifat, katı, telmiş, tedriç ve irsali mesel; "Söze Ait Sanatlar" başlığı altında ise cinas, iyham, seci, akis, iktibas ve tazmin ele alınmıştır. Kısa bir tanıtım yapıldıktan sonra bir çoğunluğu manzum olmak üzere örnek metinler misal olarak verilmiştir (Benderli, 1937, s. 9-20). İlk baskıda her sanata misal verilmemiştir (Muvaffak Hüsnü, 1933) ikinci baskıda sanatlara verilen örneklerin sayısı artırılmıştır.

Edebiyat Bakalorya Kitabı (Yusuf Ziya)

Yusuf Ziya eserinde, teşbih, istiare, kinaye, tariz, teşhis, intak, rücu, hüsnü talil, tecahülü arif, terdit, mübalâğa, tezat, tekrar ve ihama yer vermiştir. Bu sanatlar hakkında kısa bir tanım yaptıktan sonra misal vererek konuyu ele almıştır.

Edebî sanatlar için tanımlardan sonra verilen örneklerin edebî metinlerden seçilmemesi de kitabın eksikleri olarak değerlendirilebilir. Örneğin kinayenin tanımı ve örneği gibi:

“Kinaye, tahkir, teçhil maksadile yapılırsa, yahut bir şeyden bahsederek başka bir şey kastedilirse (tariz) olur.

Misal:

İmtihanda, bir leyfî mektep talebesine sormuşlar:

- Mektep ne zaman silinip süpürülür?

Çocuk zeki bir cevap vermiş:

- Müfettişler geleceği zaman efendim!

Bu cevap soruların cevabı değil, fakat, mektebin temiz tutulmadığına dair kuvvetli bir tarizdir”. (Yusuf Ziya, 1935, s. 9)

Yine tecahül-i ârif için yapılan tanım ve verilen örnekte de aynı durum söz konusudur:

“Tecahülü arif

Bir şeyi anlayıp ta anlamamazlığa gelmek, bildiğini bilmiyor görünmek ..

Misal:

Bir lokantada, garson müşteriye soruyor:

- Efendim, eti nasıl buldunuz?

Müşteri soruların manasını anlamamış görünerek şöyle cevap veriyor:

Patateslerin arasında araya araya buldum!” (Yusuf Ziya, 1935, s.12)

Yusuf Ziya'nın eseri, tanımların kısalığı ve yetersizliğinin yanı sıra verilen örneklerin bazıları'nın edebî metinlerden olmamaları sebebiyle diğer bakalorya kitaplarından daha zayıf bir görüntü çizmektedir.

Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü (Sadeddin Nüzhet Ergun)

Ergun da söz sanatlarını “Mecazlar”, “Manaya Ait San’atlar” ve “Söze Ait San’atlar” olarak üç bölüme tasnif etmiştir. Bu tasnifle Benderli ile benzeşir.

“Mecazlar” başlığı altında mecaz, teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, kinaye, tevriye (iham), tariz ve rücu sanatları ele alınmıştır. Tanım yapıldıktan sonra gerek klasik edebiyat şairlerinden gerekse de diğer şairlerden örnek metinler verilmiştir.

“Manaya Ait San’atlar” başlığı altında teşhis ve intak, tenasüp (müraat-ı nazir), hüsn-i talil, mûbalağa, tecahül-i ârif, terdit, tezat, tekrar, iltifat, kat’ı, telmih ve irsâl-i mesel sanatları ele alınmıştır. Bu bölümde de örneklerin seçiminde bir önceki bölüm gibi edebî eserlerden seçime dikkat edilmiştir.

Bu bölümün üçüncü kısmında ise “Söze ait san’atlar” başlığını taşımaktadır ve cinas, seci, akis, iktibas ve tazmin sanatları yer almaktadır.

İkinci baskıda (Ergun, 1939) sadece “Mecazlar” başlığındaki rücu haricinde aynı şekilde bırakılmış ve “Manaya ait san’atlar” ve “Söze ait san’atlar” kısımları çıkarılmıştır.

Tanımlarının kapsayıcılığı ve seçilen örneklerin isabetli olması yönüyle diğer örneklerden ba-

şarılı sayılabilecek bir bölümdür.

Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası (Murad Uraz)

Sadece iki sayfada “Mecazlar” başlığı altında mecaz, teşbih, istiare ve mecaz-ı mürselden söz edilmiş ve teşbihe Hasan Âli Yücel’den iki mısra, istiarede ise Hâlid Fahri Ozansoy’un *Denizde Gurûb* isimli şiirinden dört mısra örnek olarak verilmiştir. Bu yönüyle söz sanatları konusunda madde başı ve örnek konusunda en zayıf olan eserdir.

I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Vasfi Mahir Kocatürk)

Vasfi Mahir Kocatürk, kitabında edebî sanatlarla ayrı ayrı yer vermemiş ve sadece “Hakikî İfade-Mecazi İfade-Kinayeli İfade” başlığıyla sözün mantık kitaplarında yer alan dört durumundan (Saraç, 2019, s. 107) galat haricinde hakikat, mecaz ve kinayeden bahseder (Kocatürk, 1945, s. 28-39). Hakikî anlama örnek olarak Atatürk’ün yaygın adıyla *Gençliğe Hitabe* adıyla bilinen *Nutuk*’tan bir parçayı örnek olarak alır. Mecaz için ise Tefik Fikret’in *Rûbabın Cevabı* başlıklı şiirinden bir bölüme ve Cenap Şahabettin’in satırlarını ise kinayeye örnek olarak yer verir.

“Mecâzi İfadenin Muhtelif Şekilleri” başlığı altında Cenap Şahabettin’in *Evrâk-ı Eyyâm* eserinden *Kar* başlıklı yazısının bir bölümü teşbih için, istiare için Hüseyin Sîret’in *Bağ Bozumu* kitabında yer alan bir şiirin iki bendini ve Faruk Nafiz’in *Suda Halkalar* eserinden *Kızıl Saçlar* şiirinin bir kısmı da mecaz-ı mürsel için örnek olarak alınmıştır. Bu ana metinlerin yanı sıra açıklama yapılırken kullanılan diğer örneklerden hareketle teşbih, istiare ve mecaz-ı mürsel anlatılmıştır. Açıklamalarda klasik edebiyat şairlerinden sadece Nedim’den bir beyte yer verilmiştir (Kocatürk, 1945, s. 31-39).

Diğer edebî (söz) sanatlarla yer vermemesi ve klasik şiirden örnekler sunmaması yönüyle diğer bakalorya hazırlık kitaplarından farklılık gösterir.

Edebî sanatlar veya bir başka deyişle söz sanatlarının bakalorya kitaplarında ele alınışları farklılık göstermektedir. Benderli ve Ergun (birinci baskı, 1935) konuya en çok yer ayıran kişilerdir. Tasnifleri de aynıdır. Yusuf Ziya’nın ise başlıklarının çokluğu ile dikkat çekse de tanımları ve örneklerinin yetersizliği ile dikkati çekmektedir. Murad Uraz mecaz başlığı altında (teşbih, istiare ve mecaz-ı mürsel) yüzeysel bir şekilde ve az örnekle ve Vasfi Mahir buna kinayeyi de ekleyerek ise daha çok metinlerden hareket ederek konuya yaklaşmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti döneminde ilk olarak Galatasaray Mekteb-i Sultanîsinde başlatılan mezuniyet sınavı daha sonra 1869 yılındaki Ma’ârif-i Umûmiye Nizâmnamesi ile diğer sultanîlerde (lisederde) de uygulanmaya başlamıştır. Lise eğitiminden sonra yükseköğretime devam edecek öğrencilerin bu sınava girmeleri ve başarılı olmaları şarttı. Bu uygulama, *mülâzemet ru’ûsu, bakalorya, mezuniyet* ve *olgunluk* imtihanı adlarıyla Türk eğitim sisteminden 1950’li yıllara kadar devam etmiştir. Lise öğrenimini esnasında sınavlara girerek derslerini tamamlayan bir öğrencinin yeniden bir sınava girip girmemesi lüzumu zaman zaman tartışmalara da konu olmuş, aleyhinde ve lehinde fikirler ileri sürülmüştür. Bu sınav yakın zamanlarda ve günümüzde de üniversiteye giriş sınav sisteminin tartışıldığı anlarda yeni düşünceler arasında da karşımıza çıkmaktadır. Eğitim konusunda yetkili isimler tarafından zaman zaman üniversiteye girişte yığılmanın önüne geçmek için liseden sonra bir mezuniyet sınavının olması düşüncesi kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Böylelikle bakalorya/mezuniyet/olgunluk sınavları yeniden gündeme gelmektedir. Bu yeniden günde-

me gelmenin yanı sıra yurtdışında yükseköğretime devam edecek öğrenci sayısının son yıllarda artması sebebiyle bazı devlet ve özel liselerinde International Baccalaureate (IB) ve değişik ülkelerdeki muadillerinin uygulandığını ve yaygınlaştığını gözlemlemekteyiz.

Liseden mezun olan öğrencinin gireceği bu sınavda gördüğü dersleri yeniden gözden geçirmesi ve tekrar etmesi gerektiğinden bu dersler için sınavlara yönelik yardımcı kitaplar hazırlanması özellikle 1930-1945’li yıllar arasında bir yaygınlık kazanmıştır. Bakalorya sınavına girecek derslerin hemen hemen hepsine yönelik birden fazla yazar ve eğitimci tarafından özet ve el kitabı mahiyetinde yardımcı kitapların hazırlandığını biliyoruz. Bu kitapların dönemin önde gelen kitapçıları tarafından yayımlandığı gerek basılı kitap kataloglarından gerekse de gazetelere verdikleri ilanlardan anlaşılmaktadır.

Edebiyat dersleri için de bu tür yardımcı kitaplar hazırlanmıştır. Edebiyat bakalorya kitapları hakkındaki bir makalede bu kitaplardan üçü (Benderli, Ergun ve Ortaç) tanıtılmış ve değerlendirilmiştir. Biz bu üç kitaba yeni örnekler (Uraz, Kocatürk ve Sander-Keçeoğlu) ekledik. Tespitlerimize göre altı adet edebiyat bakalorya/olgunluk sınavı hazırlık kitabı vardır: Muvaffak Hüsnü [Benderli] (*Edebiyat Bakalorya Elkitabı*), Yusuf Ziya [Ortaç] (*Edebiyat Bakalorya Kitabı*), Sadeddin Nüzhet Ergun (*Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*), Murad Uraz (*Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hülâsası*), Vasfi Mahir Kocatürk (*I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Edebiyat Bakalorya El Kitabı)*) ve M. Sadullah Sander ve M. Kaadir Keçeoğlu (*Lise Son Sınıf Edebiyat Dersleri Özü*). Bunlardan sonuncusu lise son sınıfa, diğerleri ise bütün sınıflara yöneliktir.

Makalemizde yukarıdaki ilk beş kitabı klasik Türk edebiyatı konularının (nazım şekilleri-aruz vezni-söz sanatları) ele alınışı ve değerlendirilmesi üzerinde durduk. Üç ana başlık altında beş kitabı teker teker değerlendirdik. Her ana başlığın altında ele alınan konunun bu beş yardımcı kitaptaki durumları üzerinde genel bir değerlendirme de yaptık. Birden fazla baskı yapan kitaplarda (Benderli ve Ergun) konuların ele alınışındaki farklılığı (çıkarma-ekleme) da belirttik. Yazarların edebî düşüncelerinin, mensup oldukları edebî toplulukların, dönemin dil ve edebiyat anlayışının da tesirlerini göz önüne alarak bütüncül bir bakış açısıyla konuları inceledik.

Kitaplarda klasik Türk edebiyatı konularından aruz vezni ve nazım şekilleri hakkında olumsuz fikirler beyan edildiğini gördük. Aruzun Arapça kökenli olması ve hecelerinin uzunluk-kısalık durumunun esasına dayanması sebebiyle Türkçenin vezni olamayacağı açıkça vurgulanmıştır. Her ne kadar bazı şairlerin aruzu başarılı bir şekilde kullandıkları belirtilse de birçok Türkçe kelimenin aruzun yapısına uymadığından şiirimize dâhil olamadığından bahisle aruz aleyhinde bulunulmuştur. Vezinden sonra nazım şekilleri ile ilgili bölümlerde aruz kadar olmasa da yabancı kaynaklı (Arap ve Fars edebiyatları kökenlerinden) olmaları, millî olmamaları sebebiyle eleştirildiği görülmektedir. Söz sanatları konusunda ise aruz vezni ve nazım şekillerindeki olumsuz tutumu görmemekteyiz. Zaten söz sanatlarının birçoğu klasik Türk edebiyatı metinlerinden değil yakın ve güncel dönemden seçilmiştir. Nazım şekillerinde de bu durum görülmektedir. Mesnevi nazım şekli için Yusuf Ziya, Tevfik Fikret’in *Hemşirem İçin* şiirini örnek olarak kitabına almıştır. Mesnevi nazım şekli denilince akla ilk gelebilecek klasik örnekler (*Harnâme, Hüsn ü Şirin, Leyla ve Mecnûn, Hüsn ü Aşk* vb.) göz ardı edilmiştir. Örneklerdeki bu tarz seçimler kitap yazarlarının klasik Türk edebiyatına bakışlarındaki olumsuzluklarının kapalı bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Kitaplarda söz sanatlarında verilen örneklerin edebî metinlerden alınmayıp günlük konuşma diyebileceğimiz seviyelerden seçilmesi de eksikliğin başka örneklerindedir. Nazım şekillerine

verilen örneklerin yokluğu (Benderli) ve azlığı (Yusuf Ziya), metin seçimindeki özensizlik ve bazı metinlerin anlatılan konunun anlaşılmasına tam olarak katkı sağlamayacak derecede olması da olumsuz olarak değerlendirilebilecek yönlerdir.

Bununla birlikte aruz ile ilgili bölümlerde yer alan ahenk vurgusu ve aruzun kulaktan kavranması ise bugün üzerinde o kadar durulmayan bir vurgudur. Bu konuda ahenk, kulaktan öğrenme ve çok okuma tavsiyeleri maalesef ilgili bölümlerde dahi tamamen yapılamayan bir uygulamadır.

Tartışmalı konulardan biri de 1935 baskısı *Edebiyat Bakalorya Kitabı*'nın kime ait olduğudur. Dönemin önemli edebiyatçılarından biri olan Yusuf Ziya Ortaç'a mı yoksa kimliğini açıkça bilemediğimiz başka bir Yusuf Ziya'ya mı? Yusuf Ziya Ortaç hakkında gayet kapsamlı bir çalışma hazırlayan Selçuk Çıkla (2010), şairin doğum yılının kitapta 1895 değil de 1892 olarak kayıtlı olması başta olmak üzere bakalorya kitabındaki bazı bilgilerin yanlışlığı ve eksikliği sebebiyle bu bakalorya kitabının Ortaç'a değil başka bir Yusuf Ziya'ya ait olduğunu iddia etmiştir. Dönemin basılı kitap kataloglarında ve gazetelerinde yaptığımız taramalarda yayıncısı Kanaat Kütüphanesi tarafından bu kitabın Yusuf Ziya Ortaç adı ile tanıtıldığını gördük. Yine kitaptaki örnek metinlerde Nedim'in sıkça yer alması da Yusuf Ziya Ortaç isminin ağırlık kazanmasında önemli bir unsurdur. Yusuf Ziya bakalorya kitabından üç sene önce *Nedim* (1932) adlı bir eser yayımlamıştır. Alıntılardaki bu Nedim çokluğu ve vurgusu da buradan kaynaklanmış olmalıdır. Yukarıdaki sebeplerden dolayı bakalorya kitabının Yusuf Ziya Ortaç'a ait olduğunu kabul ettik ve çalışmamızda bu şekilde kullandık. Murad Uraz'ın eserinin basım yılının kitabın üzerinde açıkça belirtilmemesi sebebiyle hakkında yapılmış çalışmalarda farklı yılların belirtildiğini gördük. Dönemin gazetelerinde yaptığımız taramalarda yayınevi tarafından verilen ilanlara ulaşarak 1937 yılında yayımlandığını ve kaynakların bir tanesi haricinde diğerlerinin yanıldığını tespit ettik.

Son olarak lise edebiyat dersleri için hazırlanan bakalorya/olgunluk kitaplarının daha geniş şekilde incelenmesinin hem eğitim tarihi hem de edebiyat tarihimiz hakkında faydalı olacağına inanıyoruz. Biz bundan sonraki daha geniş ve kapsamlı çalışmalara bir basamak oluşturmak adına sadece klasik edebiyat bilgisine göre (nazım şekilleri-aruz vezni-söz sanatları) ele aldık ve inceledik.

Extended Abstract

The *Mulāzemet Ru'usu* was a high school graduation exam first implemented at *Galatasaray Sultānisi* (Galatasaray High School) and later expanded to other imperial high schools (*sultānīs*) through the 1869 *Ma'ārif-i 'Umūmiye Nizāmnāmesi* (General Education Regulation). As students graduating from different high schools had varying levels of education, a similar exam was later adopted by *Dār al-fünūn* (the university) to ensure that incoming students met a certain standard. Several regulations were drafted concerning this exam over time and published in the *Düstūr* (the official legal gazette). The *Mülāzemet Ru'usu* exam eventually came to be known as the *Baccalaureate*. It is still occasionally referenced in discussions on university entrance exams in Turkey today. Officials have suggested that such a general exam for high school students could serve as a basis for universities to select students based on their results. Currently, several private and public high schools in Turkey offer educational programs aligned with international baccalaureate systems such as the *International Baccalaureate* (IB), the *Baccalauréat*, and the *Abitur*.

The importance of this exam is reflected in the memoirs and letters of literary figures from the era, where passing references reveal its significance in the educational journey. Coverage in newspapers and during the exam also demonstrates the level of public attention and importance

attributed to it. Pedagogues have at times expressed both criticism and support for the exam, making it a topic of ongoing debate.

Numerous preparatory books were published for this exam, which was known for many years by names such as the *Baccalaureate*, *Graduation*, and *Maturity Exam*. These books, covering sciences and social sciences, aimed to help students review subjects covered in class. Many prominent publishers of the period printed such books, and their presence in catalogs and newspaper advertisements was notable—marking them as early examples of modern exam prep books.

Among these preparatory materials, there were also baccalaureate books specifically for literature courses. The following are the identified preparatory books and their authors for the literature baccalaureate/maturity exam: Muvaffak Hüsni [Benderli] (*Handbook for Literature Baccalaureate*), Yusuf Ziya [Ortaç] (*Book for Literature Baccalaureate*), Sadeddin Nüzhet Ergun (*Essence of Literature and Literary History*), Murad Uraz (*An Overview of Literature and the History of Turkish Literature*), Vasfi Mahir Kocatürk (*Annotated Turkish Texts for High School Grades I, II, III – Literature Baccalaureate Handbook*), and M. Sadullah Sander & M. Kaadir Keçeoğlu (*Summary of Literature Courses for Final-Year High School Students*). Some of these books underwent multiple editions due to updates or additions to the exam topics. Title changes often accompanied these revisions.

This article first introduces these preparatory books in general and provides information about their content. The core focus of the article is their treatment of Classical Turkish Literature. Topics related to classical literature are examined under four categories: poetic forms, ‘*arūz*’ meter, and rhetorical devices. Each topic is analyzed in detail, considering the author’s background and unique perspective.

The publication dates of some of these books (1933–1945) are particularly significant. The purification in language and contemporary shifts in content during this period influenced how Classical Turkish Literature was perceived. The replacement of the ‘*arūz*’ meter with the syllabic meter in poetry led to negative views toward ‘*arūz*’ in some of these books. Likewise, the classical poetic forms were treated as relics of a bygone literary tradition.

Analyzing these preparatory books provides a clearer understanding of both the authors’ and the period’s perspectives on Classical Turkish Literature. It also enables a comparative study of the literature curriculum in the early Republican era and today. The article highlights both differences and similarities across these periods and includes assessments related to literature education. In this way, the article engages with literary history, literature education, and the history of education through an interdisciplinary approach.

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. / This study does not require ethics committee approval, and the data used was obtained from literature review/published sources.

Yapay Zeka Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. / **Use of Artificial Intelligence:** No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

- Atay, D. (2020.20.12). "Murat Uraz", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/uraz-murat> (Erişim tarihi: 2025)
- Benderli, M. H. (1937). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Elkitabı*. İkinci Basılış, İstanbul: Ali Toygar Cümhuriyet Kitaphanesi Yayınları. 2. bs.
- Çıkla, S. (2010). Şair, Mizah Yazarı, Gazeteci Yusuf Ziya Ortaç. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dalfidan, E. (2011). "Olgunluk sınavı gelebilir", <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/olgunluk-sinavi-gelebilir/416219> (Erişim tarihi: 2025).
- Doğan, M. C. (2018). Türk Edebiyatı Öğretiminde Edebiyat Bakalorya Kitapları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, C. 6, S. 4, 1003-1015.
- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. X, S. 1, 2-46.
- Ergun, S. N. (1935). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*. İstanbul: İnkılâp Kitabhanesi Yayınları.
- Ergun, S. N. (1939). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınları.
- Ergun, S. N. (2018). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*, hzl. Mehmet Can Doğan, Ankara: Çolpan Yayınları.
- Ergun, S. N. (2025). *Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü*, Ankara
- Elips Yayınları. *Folklorcularımız: Murat Uraz* (1959). *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 6, S. 121, Ağustos, 1964-1965.
- Güntekin, R. N. (2012). *Hadiye'ye Mektuplar*, hzl. M. Fatih Kanter, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Gür, S. (2023). Murat Uraz ve Eserleri. *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. ed. Süleyman Gür ve Ahmet Cevdet Karaca. İstanbul: Ortahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 529-532.
- Halil Fikret (1934). "Bakalorya İmtihanı". *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, C. 3, S.18, Ağustos, 422-423.
- Hayta, S. (1995). 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitimine Katkıları, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Kanaat Kütüphanesi*. (1933.10.31), Cumhuriyet, 14.
- Kiyohiko H. (2022.12.18). "Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi" <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/maarif-i-umumiye-nizamnamesi> (Erişim Tarihi: 2025)
- Kocatürk, V. M. (1945). *I. II. III. Lise Sınıfları İçin İzahlı Türkçe Metinler (Edebiyat Bakalorya-El Kitabı)*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi Yayınları.
- Lise Olgunluk Kitapları*, (1937.06.03), Son Posta, 15.
- Lise Olgunluk Kitapları*, (1937.05.29), Tan, 9.
- Lise Talebelerine*, (1936.08.30), Akşam, 10.
- Muvaffak Hüsnü (1933). *Edebiyat Bakalorya Elkitabı: Lise I. II. III. Hülâsaları*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Necatigil, B. (2016). "Doğumunun 75. Yılında Zeki Ömer Defne", *Düzyazılar I Yazılar*, hzl. Ali Tanyeri ve Hilmi Yavuz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 3. bs.
- Nişli, M. Y. N. (2019). Mehmet Murat Uraz'ın Hayatı, Eserleri ve Halk Bilimi Üzerine Çalışmaları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- On Birinci Yerli Mallar Neşriyat Sergisi Galatasaray 22 Temmuz-9 Ağustos* (1939). İstanbul: Maarif Vekilliği Yayınları.
- On Yıllık Neşriyat Sergisi Kitab Fihristi* (1939). İstanbul: Maarif Vekilliği Yayınları.
- Özgüven, E. (1972). Türkiye'de Üniversiteye Giriş ile İlgili Uygulamalar. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. X, 179-198.

Ortaç, Y. Z. (1966). Bizim Yokuş. İstanbul: Akbaba Yayınları.

Remzi Kitabevi Kataloğu (1940). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Sadeddin Nüzhet (1931). *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri*. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi Yayınları.

Sander, M. S. ve Keçeoğlu, M. K. (1945). *Lise Son Sınıf Edebiyat Dersleri Özü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.

Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat ve Biçim Ölçü-Kafiye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Taşkesenlioğlu, L. (2018). Sadeddin Nüzhet'in Gazelleri ve Diğer Şiirleri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 20, Temmuz, 307-332.

Tarancı, C. S. (2016a). *Avuçlarıma Sığmıyord Yıldızlar Makaleler, Konuşmalar, Yanıtlar*, hzl. Hakan Sazyek, İstanbul: Can Yayınları.

Tarancı, C. S. (2016b). *Evime ve Nihal'e Mektuplar*, hzl. İnci Enginün, İstanbul: Can Yayınları.

Tarancı, C. S. (2019). *Ziya'ya Mektuplar*. İstanbul: Can Yayınları. 4 bs.

Türkçe Metinler I (1944). İstanbul: Maarif Vekilliği Yayınları.

Türkiye'de Orta Tahsil (1339/1923). İstanbul: Maarif Vekâleti Yayınları.

Uçman, A. (2012). *Bir 150'liğin Mektupları Ali İlmî Fânî'den Rıza Tevfik'e Mektuplar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları. 2. bs.

Uraz, M. ([1937]). *Edebiyat ve Türk Edebiyatı Tarihi Hulâsası*. İstanbul: Yeni Kitapçı Yayınları.

Yusuf Ziya (1932). Nedom. İstanbul: Sühulet Kütüphanesi Yayınları.

Yusuf Ziya (1935). *Edebiyat Bakalorya Kitabı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Yücel, H. Â. (1994). *Türkiye'de Orta Öğretim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

